

Adder *Vipera berus* doodt vrouwtje Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus*

Rinus Dillerop

Jaarlijks wordt de Nachtzwaluw op het Defensieterrein Het Witterveld (niet vrij toegankelijk voor publiek) met een grootte van *c.* 500 hectare in kaart gebracht (volgens de BMP-methode van SOVON; van Dijk & Boele 2011). Het Witterveld is een heide- en hoogveen gebied gelegen op de grens van de voormalige Smildegeriven en de hogere zandgronden tussen Assen en Smilde. In de broedseizoenen van 2013 en 2014 werden er respectievelijk 5 en 6 territoria vastgesteld. In beide jaren is gezocht naar nesten om het broedsucces (waarover weinig bekend is op het Witterveld) te kunnen volgen in relatie tot terreingebruik door schapen en runderen. Daarbij moet worden vermeld dat het opsporen van nesten een tijdrovende bezigheid is, gezien de grootte van het terrein en doordat delen van het terrein moeilijk begaanbaar of bereikbaar zijn. Het Witterveld werd in beide seizoenen begraasd door *c.* 400 Drentse heideschapen en 20 Galloway's. In beide jaren lag één nest buiten het begrazingsgebied, de overige erbinnen. Dit artikel beschrijft de lotgevallen van een nest dat in 2013 met behulp van een wildcamera (Reconyx HC600 Hyperfire) werd gevolgd.

Het gevolgde nest (je kunt het eigenlijk geen nest noemen) werd op 14 juli 2013 gevonden. Het lag in een open stukje van *c.* 30x30 centimeter tussen hoge vegetatie van heide en pijpenstrootje met 'rugdekking' van opgaand berkenopslag, dat laatste variërend in hoogte van 1.0 tot 2.5 meter, waarbij het nest dekking had van overhangende takken (1 m hoog). Het nest lag ongeveer 20 m van een zandpad af en hemelsbreed *c.* 200 meter ten noordoosten van de schietbaan. De omgeving van de nestplek werd niet begraasd in het broedseizoen. In 2014 is in dit zelfde terreindeel een nest gevonden, ongeveer 33 m van de plek van het nest in 2013. Helaas is dit nest mislukt, waarbij restanten van eierschalen en delen van afgebeten veren van een adult vrouwtje zijn gevonden. Mogelijk is het vrouwtje op het nest gepredeerd door een marter *Martes* sp. of Vos *Vulpes vulpes*.

In het onbegraasde terreindeel, waar later het nest werd ontdekt, werd in eerste instantie één waarneming ingetekend op een veldkaart. Deze waarneming was tijdens een avondbezoek op 8 juli, waarbij om 22.30 u twee roepende en vleugelklappende mannetjes en één alarmerend vrouwtje vliegend werden waargenomen. Tijdens het ochtendbezoek op 14 juli, om 04.30 u, werd van een afstand en verdekt opgesteld in de vroege ochtendschemering een invallend vrouwtje waargenomen. Het mannetje dook op een afstand van *c.* 40 meter in de nabije omgeving naar de grond tussen de aanwezige opslag van berken met enkele grove dennen. Na enkele minuten werd besloten om naar de plek toe te lopen waar het vrouwtje was ingevallen. Op drie m vóór

de invalplek werden eierschalen gevonden van één ei. Bij de invalplek vloog het vrouwtje pas op een halve m afstand op. Ze fladderde als een lamme vogel met een kapotte vleugel over de vegetatie en probeerde de indringer weg te lokken. Op de invalplek lagen twee jongen van 5 tot 6 dagen oud; deze vielen op het eerste oog niet op door hun geweldige camouflage. Om zo min mogelijk te verstoren werd er snel een wildcamera geplaatst om het broedsucces gedurende het broedseizoen te kunnen volgen. Na zes minuten keerde het vrouwtje terug naar haar twee jongen.

Foto 1. Nestplek van Nachtzwaluw op het Witterveld in 2013 tussen heide en pijpenstrootje met dekking van opgaande berkenopslag. *Nest site of Nightjar in 2013, in vegetation of Calluna and Molinia close to Betula shrub.*

Op 17 juli werd de camera gecontroleerd om te na te gaan of deze naar behoren werkte. Bij controle bleek dat de camera helaas geen goede opnames had gemaakt. De camera was door onbekende oorzaak schuin weggezakt in de vegetatie en had alleen bewegende grassprietjes en luchtopnames gemaakt. De cameraval is vervolgens iets hoger en steviger tussen de vegetatie bevestigd. De twee jongen waren ten opzichte van het vorige bezoek op 14 juli al flink gegroeid; ze werden geringd en opgemeten.

Tijdens de nestcontrole op 23 juli werd een schokkende waarneming gedaan: het vrouwtje lag dood bij het nest waarvan het mannetje opvloog (Foto 2). Beide jongen bleken gelukkig nog in leven te zijn. Het vrouwtje was intact en er waren geen sporen zichtbaar van predatie. Bij het bekijken van het slachtoffer konden kleine gaatjes met droge bloedsporen worden vastgesteld tussen kop en borst. Mijn eerste gedachte ging uit naar een slangenbeet. Een Adder *Vipera berus* misschien? In dit terrein bevindt zich een redelijke adderpopulatie en de kans is groot dat beide soorten elkaars pad kruisen. Het vrouwtje heb ik vervolgens begraven, het SD-kaartje in de camera vervangen en de jongen opnieuw gemeten. De jongen, nu 15 tot 16 dagen oud, waren wederom flink gegroeid en zaten helemaal in de veren. Beide jongen waren ten opzichte van de vorige controle op 17 juli 15 gram in gewicht toegenomen en verkeerden in goede conditie (Foto 2).

Bij de nestcontrole op 28 juli werden beide jongen, inmiddels 19-20 dagen oud, niet meer bij het nest waargenomen; vermoedelijk zaten ze elders in het terrein. De camera is weggehaald en er is verder niet meer gezocht naar de jongen. Op een leeftijd van 16-17 dagen kunnen jonge Nachtzwaluwen al fladderen en kleine stukjes vliegen. In

de tussenliggende periode van 23 juli tot en met 28 juli legde de camera enkele malen vast dat het mannetje de jongen 's nachts voerde. Overdag deden de jongen vlieg oefeningen totdat ze uit zicht verdwenen bij hun tochtjes door de omringende vegetatie. In de periode van 17 juli tot en met 28 juli maakte de camera 6277 foto's. Hieronder worden enkele hoogtepunten beschreven. De meeste opnames werden gemaakt tijdens de nachtelijke uren wanneer beide ouders de jongen voerden. Overdag werden weinig opnames gemaakt, en wel als het vrouwtje of de jongen zich binnen het bereik van de camera verplaatsten. Van 17 juli tot en met 28 juli werden geen bijzonderheden vastgelegd, met uitzondering van opnames in de middag van 18 juli toen het vrouwtje vermoedelijk werd gedood door een Adder. Op Foto 3 is namelijk te zien dat het vrouwtje bij het nest een verdedigingshouding aanneemt. Op Foto 4 staat een jong in dezelfde houding. Wat zich hier precies afspeelde, kon helaas op dat moment niet worden vastgelegd omdat de veroorzaker niet in beeld was. Bij het analyseren van Foto's 5 en 6 kwam echter de bron van verstoring in beeld, een Adder. Op basis van de opnames en de wonden aan het op 23 juli gevonden vrouwtje lijkt het aannemelijk dat het vrouwtje bij het verdedigen van haar jongen is gedood door een Adder. Helaas was dit moment niet op camera te zien. Een uithaal van een Adder gaat waarschijnlijk zo snel dat de camera het niet kan vastleggen. Het hele tafereel duurde 14 minuten.

Foto 2. Het vrouwtje dood bij het nest (links) en beide jongen op een leeftijd van 15-16 dagen oud (rechts), Witterveld, 23 juli 2013. *Killed female Nightjar (left) and chicks of 15-16 days old (right), Witterveld, 23 July 2013.*

Met wildcamera's zijn gegevens te verzamelen die anders niet snel aan het licht zouden zijn gekomen. Het is wel tijdrovend om na het broedseizoen alle beelden (in dit geval 6277 foto's) te analyseren, maar het is tegelijk spannend om te zien wat er allemaal is vastgelegd. Voor zover bekend is voor het eerst vastgesteld dat een volwassen Nachtzwaluw slachtoffer is geworden van een adderbeet, al beschrijft Stülcken (1962) precies hetzelfde afweergedrag bij de verschijning van een Adder als vastgelegd met de wildcamera: met geheven, langzaam wapperende vleugels dreigen.

Bijlsma (1989) noemt de Adder voor de Veluwe wel als potentiële predator, maar stelde onder nestpredatoren alleen de Vos met zekerheid vast (in later jaren kon daar Wild Zwijn *Sus scrofa* aan worden toegevoegd; pers. meded. Rob Bijlsma). In terreinen waar Adders en Nachtzwaluwen samen voorkomen, liggen confrontaties voor de hand, zij het waarschijnlijk zelden met dodelijke afloop.

Na de dood van het vrouwtje werd het verzorgen van de jongen succesvol door het mannetje voor zijn rekening genomen. In jaren dat Nachtzwaluwen twee broedsels maken, is dat op een leeftijd van de jongen van 16-17 dagen zelfs zijn exclusieve taak; het vrouwtje zit dan op het tweede legsel te broeden en tegen de tijd dat daarvan de eieren uitkomen, zijn de jongen van het eerste broedsel zelfstandig (Glutz von Blotzheim & Bauer 1980). In dit geval waren de jongen op 18 juli nog maar 9-10 dagen.

Foto 3. Vrouwtje Nachtzwaluw in verdedigingshouding, Witterveld, 18 juli 2013. *Defense posture of female Nightjar at the nest, Witterveld, 18 July 2013.*

Foto 4. Verdedigingsgedrag van 9-10 dagen oud nachtzwaluwkuiken, Witterveld, 18 juli 2013. *Defense posture of 9-10 days old Nightjar chick, Witterveld, 18 July 2013.*

Foto 5. Adder kruipt door de vegetatie waar zich het nest bevindt (zie pijlen), Witterveld, 18 juli 2013. *Adder near the Nightjar nest (see arrows), Witterveld, 18 July 2013.*

Foto 6. Uitvergroete foto van Adder kruipend door de vegetatie bij het nachtzwaluwnest, Witterveld, 18 juli 2013. *Close-up of Adder near Nightjar nest, 18 July 2013.*

Dankwoord

Hierbij wil ik het Ministerie van Defensie bedanken voor het verlenen van een vergunning voor het mogen betreden van het terrein en voor het verrichten van vogel(ring)onderzoek.

Summary: Dillerop R. 2014. European Adder *Vipera berus* kills female Nightjar *Caprimulgus europaeus*. Drentse Vogels 28: 73-77.

In 2013, the nest of a Nightjar in northern Drenthe was monitored with a wildlife camera. During a check on 23 July, the female was found dead at her nest, apparently unharmed but after closer inspection showing two small punctures between head and neck. The chicks were alive and kicking. Although the wildlife camera did not record the actual event, just prior to her death the female was photographed in a defense posture with raised wings (as did one of her chicks). The following photographs showed an Adder in the vegetation close to the nest. Apparently, a confrontation between female Nightjar and Adder had ended with the Adder lashing out and lethally poisoning the Nightjar. At the time, the chicks were 9-10 days old, and were fed at night by the male until at least 23 July (shown on camera), when the chicks left the nest and presumably successfully fledged.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1989. Nachtzwaluwen *Caprimulgus europaeus* op de Zuidwest-Veluwe,. Vogeljaar 37: 274-285.
- Dijk A.J. van & Boele A. 2011. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. Sovon, Nijmegen.
- Glutz von Blotzheim U.N. & Bauer K.M. 1980. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Band 9. Akademische erlagsgesellschaft, Wiesbaden.
- Stülcken K. 1962. Über die Schachtelbruten eines Nachtschwalbenpärchen. Falke 9: 219-223, 265-271.

Adres: Hoofdweg 80, 9626 AH Schildwolde, cuculus@home.nl